

OYBEK ADABIY-TANQIDIY QARASHLARI

Odiljonova Gulzodaxon

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti

Sirtqi bo'lim o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

22/34 B guruh talabasi

Annotasiya: Atoqli o'zbek yozuvchisi va adabiyotshunosi Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari atroflicha yoritiladi. Unda Oybekning adabiyotga bo'lgan munosabati, badiiy ijodning ijtimoiy va estetik vazifalari haqidagi fikrlari, shuningdek, yozuvchi mahorati, realizm, hayotiylik, xalqchillik va badiiy til masalalariga doir nazariy mulohazalari tahlil qilinadi. Oybekning tanqidiy maqolalari va adabiy bahslardagi ishtiroki asosida uning o'zbek adabiy tanqidida tutgan o'rni, adabiy-estetik mezonlarni shakllantirishdagi xizmatlari ham ko'rsatib beriladi. Oybek qarashlarining zamonaviy adabiyotshunoslik uchun ahamiyati, uning ijodiy merosi bugungi adabiy jarayonni anglashda muhim manba ekani ta'kidlanadi. Oybekning tanqidiy yondashuvi faqat nazariy qarash sifatida emas, balki amaliy adabiy tajriba bilan uyg'unlashgan holda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Oybek, adabiy tanqid, realizm, xalqchillik, badiiy mahorat, adabiy-estetik qarashlar, o'zbek adabiyotshunosligi.

Kirish

Oybek — o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri, shoir, yozuvchi, adabiyotshunos va tanqidchi sifatida milliy adabiyot taraqqiyotiga katta hissa qo'shgan ijodkor. U 1905-yilda Toshkentda tug'ilgan. Uning hayoti XX asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, ma'rifat, yangilanish va adabiy uyg'onish muhiti bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Shu muhit Oybekning dunyoqarashi, estetik didi va adabiyotga munosabatini shakllantirdi.

Oybek dastlab she'riyat orqali adabiyot maydoniga kirib kelgan bo'lsa-da, keyinchalik proza, tarjima, ilmiy-tanqidiy maqolalar va adabiyotshunoslik yo'nalishida ham samarali ijod qildi. Uning "Qutlug' qon", "Navoiy" kabi asarlari bilan bir qatorda tanqidiy maqolalari ham o'zbek adabiy tafakkurining muhim bosqichini tashkil etadi. Ayniqsa, u adabiyotni faqat badiiy ijod emas, balki ijtimoiy ong, ma'naviy tarbiya va estetik kamolot vositasi sifatida ko'rgan[1].

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlarida eng asosiy masalalardan biri — adabiyotning hayot bilan bog'liqligi masalasidir. U adabiyotni jamiyatdan ajralgan hodisa deb bilmaydi. Uning fikricha, haqiqiy adabiyot inson hayotini, davr ruhini, xalqning dardi va orzusini aks ettirishi kerak. Oybek adabiy asarda sun'iylik, hayotdan uzilganlik va mavhumlikka qarshi bo'lgan.

U ijodkor oldiga yuqori talab qo'yadi: yozuvchi voqelikni oddiy qayd etuvchi emas, balki uni chuqur anglab, badiiy haqiqatga aylantiruvchi shaxs bo'lishi kerak. Bu qarash Oybekning tanqidiy maqolalarida ham, badiiy asarlarida ham yaqqol seziladi. U adabiyotning tarbiyaviy, ma'rifiy va estetik kuchiga katta ahamiyat bergan.

Oybekning tanqidiy qarashlarida realizm markaziy o'rin tutadi. U realizmni hayotni yuzaki tasvirlash emas, balki uning ichki mohiyatini ochib berish deb tushunadi. Haqiqiy realist yozuvchi inson xarakterini, jamiyatdagi ziddiyatlarni, tarixiy jarayonlarni chuqur tahlil qila olishi lozim, deb hisoblaydi.

Oybek uchun badiiy haqiqat oddiy faktlar yig'indisi emas. Badiiy haqiqat hayotiylik bilan birga ijodiy umumlashtirishni ham talab qiladi. Shuning uchun u san'atda qo'pol didaktika, shiorbozlik va hayotni biryoqlama ko'rsatishga qarshi bo'lgan. Uningcha, asar chinakam ta'sir kuchiga ega bo'lishi uchun unda obrazlar tabiiy, voqealar ishonarli, xarakterlar esa jonli bo'lishi kerak.

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlarida xalqchillik masalasi ham muhim o'rin egallaydi. U adabiyot xalq hayotidan oziqlanishi, xalqning ruhiyati, urf-odati, tili va ma'naviyatini ifoda etishi kerak, deb bilgan. Ammo xalqchillikni faqat xalq haqida yozish

deb emas, balki xalqning hayotiy tajribasini badiiy yuksaklik bilan ifodalash deb tushungan[2].

Milliylik Oybek uchun juda muhim estetik mezon bo'lgan. U o'zbek adabiyotining o'ziga xosligini saqlash, milliy ruhni asrash va uni zamonaviy adabiy shakllar bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari surgan. Shu jihatdan u xalq og'zaki ijodi, mumtoz adabiyot an'analari va zamonaviy ijod o'rtasida bog'liqlikni ko'rgan.

Oybek tanqidida yozuvchi mahorati alohida e'tibor markazida turadi. U asarning muvaffaqiyati faqat mavzu bilan emas, balki uni qanday yoritish bilan bog'liq, deb hisoblaydi. Ya'ni, badiiy shakl, til, uslub, obraz yaratish san'ati ham mazmun qadar muhimdir.

Oybekningcha, yozuvchi hayotni chuqur bilishi, odam ruhiyatini tushunishi va badiiy ifoda vositalarini puxta egallashi kerak. U tilning soddaligi, aniqligi va ifodaliligini yuqori baholagan. Og'ir, sun'iy yoki ortiqcha bezakli uslubdan ko'ra tabiiy va ta'sirchan badiiy tilni afzal ko'rgan. Bu qarashlar uning o'z ijodida ham aks etadi.

Oybek faqat nazariy mulohazalar bilan cheklanib qolmagan, balki o'z davrining adabiy jarayonida faol ishtirok etgan. U zamondosh yozuvchilarning asarlari haqida fikr bildirgan, ularning yutuq va kamchiliklarini ko'rsatgan. Bu esa uning tanqidchi sifatidagi mas'uliyatini namoyon etadi.

Oybekning tanqidiy maqolalarida bir tomondan adabiyotga talabchanlik, ikkinchi tomondan esa ijodkorga mehr va tushunish ruhi seziladi. U tanqidni faqat ayblash vositasi emas, balki adabiy rivojga xizmat qiluvchi ilmiy-estetik faoliyat deb bilgan. Shu sababli uning qarashlari o'zbek adabiy tanqidining shakllanishida muhim bosqich bo'ldi.

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Uning realizm, hayotiylik, xalqchilik, milliylik va badiiy mahorat haqidagi fikrlari hozirgi adabiyotshunoslik uchun ham muhim nazariy manbadir. Oybek ijodi shuni ko'rsatadiki, haqiqiy tanqidchi nafaqat asarni tahlil qiladi, balki adabiyotning rivoji uchun mezon ham yaratadi[3].

Asosiy masala	Oybek qarashi	Izoh
Yozuvchi mas'uliyati	Yozuvchi jamiyat va xalq oldida mas'ul bo'lishi kerak	Ijodkor hayotni chuqur anglab, uni badiiy haqiqat asosida tasvirlashi lozim
Ijodkorlik mezonlari	Hayotiy kuzatuv, estetik did, badiiy haqiqatga sadoqat	Asar faqat mazmun bilan emas, badiiy shakl bilan ham qimmatli bo'ladi
Xalqchilik	Adabiyot xalq hayotidan uzilmasligi kerak	Xalqning ruhiyati, tili va turmush tarzi asarda aks etishi zarur
Hayotiylik	Voqelik tabiiy va ishonarli tasvirlanishi lozim	Sun'iylik va mavhumlikka qarshi bo'lgan
G'oyaviylik	G'oya asarning mazmunini kuchaytirishi kerak	G'oyaviylik badiiylikni so'ndirmasligi lozim
Realizm	Hayotni yuzaki emas, mohiyatan ochib berish	Xarakter, konflikt va voqealar ishonarli bo'lishi kerak
Badiiy til	Sodda, aniq va ifodali til tarafdori	Ortiqcha sun'iylikdan qochgan
Tanqid usuli	Taqqoslash, tarixiy yondashuv, estetik baholash	Asarni davr va adabiy an'ana bilan bog'lab tahlil qilgan

Xulosa	Oybek tanqidi adabiy rivojga xizmat qilgan	Uning qarashlari bugun ham dolzarb
--------	--	------------------------------------

Uning hayoti va ijodi bir-birini to'ldiradi: shoir va yozuvchi sifatidagi tajribasi uning tanqidiy qarashlarini kuchaytirgan, tanqidiy tafakkuri esa badiiy asarlarining chuqurligini oshirgan. Shu bois Oybek o'zbek adabiyotida nafaqat ijodkor, balki adabiy tafakkur namoyandasi sifatida ham katta o'rin tutadi.

Oybek fikricha, yozuvchi jamiyat oldida katta mas'uliyatga ega bo'lgan shaxsdir. U adabiyotni shunchaki ko'ngil ochish yoki voqealarni bayon qilish vositasi deb emas, balki inson ongiga ta'sir qiladigan, uni tarbiyalaydigan kuch sifatida baholagan. Shu sababli ijodkor hayotni yuzaki emas, balki teran anglab, xalq dardi va orzularini badiiy ifodalashi kerak.

Oybek ijodkorlik mezonlari orasida hayotiy kuzatuv, badiiy haqiqatga sadoqat va estetik didni birinchi o'ringa qo'yadi. Uningcha, yozuvchi o'z fikrini tayyor shior bilan emas, obrazlar, konflikt va xarakterlar orqali ifoda etishi lozim. Shuningdek, u ijodkordan so'zga mas'uliyat bilan yondashishni, har bir detalni badiiy maqsadga bo'ysundirishni talab qiladi.

Oybek adabiyotning xalq hayotidan uzilmasligi tarafdori bo'lgan. Uning qarashlarida xalqchilik — xalq haqida oddiy gapirish emas, balki xalqning ruhiyati, turmushi, urf-odati va tilini chuqur badiiy ifodalash demakdir. Shu ma'noda, asar xalqga yaqin bo'lishi, uning hayotiy ehtiyojlariga javob berishi kerak.

Hayotiylik masalasida Oybek asarda voqelikni tabiiy va ishonarli tasvirlashni muhim deb biladi. G'oyaviylik esa, uningcha, asarning mazmunini kuchaytirishi kerak, biroq u badiiylikni so'ndirmasligi lozim. Demak, Oybek uchun yaxshi asar nafaqat g'oya tashuvchi, balki estetik zavq beruvchi, hayot haqiqatini chuqur ochuvchi asardir.

Oybek adabiy tanqidda asarlarni tahlil qilishda taqqoslash, tarixiy yondashuv va estetik mezonlarga tayangan. U yozuvchi ijodini davr talabi, adabiy an'ana va badiiy mahorat bilan bog'liq holda baholagan. Shu bilan birga, Oybek tanqidda faqat kamchilik topishga emas, balki ijodkorning yutug'ini ko'rsatishga ham ahamiyat bergan[4].

Adabiyot rivoji uchun tanqid talabchan bo'lishi, lekin adolatli qolishi kerak. Tanqid yozuvchini to'g'ri yo'lga boshlashi, uning uslubini charxlashi va adabiy jarayonning sog'lom rivojiga xizmat qilishi lozim. Shu sababli Oybekning tanqidiy merosi o'zbek adabiy tanqidchiligi tarixida ilmiy-estetik maktab sifatida qadrlanadi.

Oybek qarashlari bugungi adabiyotshunoslik uchun ham dolzarb, chunki u adabiyotni hayot, xalq va estetik mezon bilan bog'lab tahlil qilishni o'rgatadi. Uning tanqidiy merosi hozir ham ijodkor mas'uliyati, realizm va badiiy haqiqatni baholashda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Oybekning qarashlari adabiyotning jamiyatdan ajralmasligini ta'kidlaydi; bu g'oya bugungi adabiyotshunoslikda ham asarlarni tarixiy va ijtimoiy muhit bilan birga o'rganish zarurligini ko'rsatadi. U ijodkorning xalq hayoti, ruhiyati va tiliga yaqin bo'lishini talab qilgan, bu esa milliy adabiy jarayonni tahlil qilishda hanuz muhim mezon hisoblanadi.

Oybekning tanqidiy yondashuvi badiiy asarni faqat g'oya emas, balki estetik yaxlitlik sifatida ko'rishga undaydi. Shu sababli uning fikrlari zamonaviy adabiyotshunoslikda shakl va mazmun uyg'unligini, obrazlar ishonchliligini va uslubiy mahoratni baholashda foydali bo'lib qolmoqda.

Adabiyotshunoslikda Oybek merosi ayniqsa tanqid madaniyatini rivojlantirish jihatidan ahamiyatli: u yozuvchini rad etish emas, tushunib tahlil qilish va adolatli baholash tamoyiliga yaqinlashgan. Bu yondashuv bugungi ilmiy tadqiqotlarda ham matnga xolis, mezonli va tarixiy qarashni kuchaytiradi.

Oybekning Navoiyshunoslik, Cho'lponshunoslik va umumiy adabiy-estetik mulohazalari ham hozirgi adabiyotshunoslik uchun tayanch manbalardandir. Shu bois

uning qarashlari faqat tarixiy hodisa emas, balki bugungi tahlil uchun ham amaliy va nazariy qiymatga ega.

Bugungi adabiyotshunoslik uchun Oybek qarashlari nihoyatda dolzarbdir. Chunki u adabiyotni hayotiy voqelik, xalq ruhi va badiiy mahorat bilan uzviy bog‘liq holda talqin qilgan. Oybekning ijodkor mas‘uliyati, realizm, xalqchilik va badiiy haqiqat haqidagi qarashlari hozirgi adabiy tahlilda ham muhim mezon bo‘lib xizmat qiladi. Uning tanqidiy merosi adabiy asarni faqat mazmun jihatidan emas, balki estetik va tarixiy jihatdan ham baholashga o‘rgatadi. Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari zamonaviy o‘zbek adabiyotshunosligida o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda.

Xulosa

Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari o‘zbek adabiyotshunosligi tarixida muhim bosqichlardan birini tashkil etadi. U adabiyotga faqat ijodiy faoliyat sifatida emas, balki xalqning ma‘naviy hayotiga ta’sir ko‘rsatadigan kuchli vosita sifatida yondashgan. Shu sababli uning qarashlarida yozuvchi mas‘uliyati, badiiy haqiqatga sadoqat, hayotiylik, xalqchilik, milliylik va g‘oyaviylik kabi masalalar markaziy o‘rin tutadi. Oybek uchun chinakam asar jamiyat hayotini yuzaki tasvirlamasligi, balki uning ichki mohiyatini ochib berishi, inson ruhiy olamini teran yoritishi kerak edi.

Oybekning tanqidiy faoliyatida ham nazariya, ham amaliy tajriba uyg‘unlashgan. U adabiy asarlarni baholashda yozuvchining badiiy mahorati, obrazlar tabiiyligi, til va uslubning ravonligi, mazmun va shakl birligiga alohida e’tibor bergan. Bu esa uning tanqidini oddiy mulohaza emas, balki puxta estetik mezonlarga asoslangan ilmiy yondashuv darajasiga ko‘targan. Oybek tanqidda adolat, xolislik va talabchanlikni muhim deb bilgan bo‘lib, bu jihatlar bugungi adabiyotshunoslik uchun ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan.

Oybek qarashlari milliy adabiyot taraqqiyotini tushunishda ham katta ahamiyatga ega. U xalq ruhi, milliy an‘ana va zamonaviy badiiy tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni to‘g‘ri anglagan. Shu bois uning adabiy-tanqidiy merosi o‘zbek adabiyotining nafaqat

tarixiy rivojini, balki bugungi ilmiy-estetik muammolarini yoritishda ham muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Xulosa qilib aytganda, Oybekning adabiy-tanqidiy qarashlari o‘zbek adabiy tafakkurining yuksak namunasi bo‘lib, ular hozir ham o‘z dolzarbligi va nazariy qiymatini saqlab qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Oybek. Tanlangan asarlar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.
2. Oybek haqida maqolalar to‘plami. O‘zbek adabiy tanqidi va Oybek merosi.
3. O‘zbek adabiyotshunosligi tarixi. Toshkent.
4. Nazirov B., Rasulov A. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi. Toshkent.